

DRAGULJI LAGUNE

ΟΓΝΙΕΝΑ
ΚΑΠΙJA

STIVEN PRESFILD

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Steven Pressfield

GATES OF FIRE

Copyright © 1998 by Steven Pressfield

Translation Copyright © 2003, 2013 za srpsko izdanje,
LAGUNA

EDICIJA DRAGULJI LAGUNE

KNJIGA BROJ 9

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Mojoj majci i mom ocu

MAKEDONIJA

OLIMP

TESALIJA

Skijatos

Artemizijum

Termopile

AKARNANIJA

ITAKA

Astak

Delfi

Rion

Antirion

FOKIDA

BEOTIJA

EUBEJA

Teba

Plateja

Korintski zaliv

ATIKA

Maraton

Atina

PELOPONEZ

Elida

Korint

Salamina

Olimpija

Arg

Mantineja

Tegeja

PARNON

MESENIJA

Etrofa

Selasija

Sparta

LAKEDEMON

TAJGET

GRČKA

I

EGEJSKO PRIMORJE

480. G. PRE NOVE ERE

TRAKIJA

Vizant

Propont

Helespont

LIDIJA

• Sard

JONIJA

• Efes

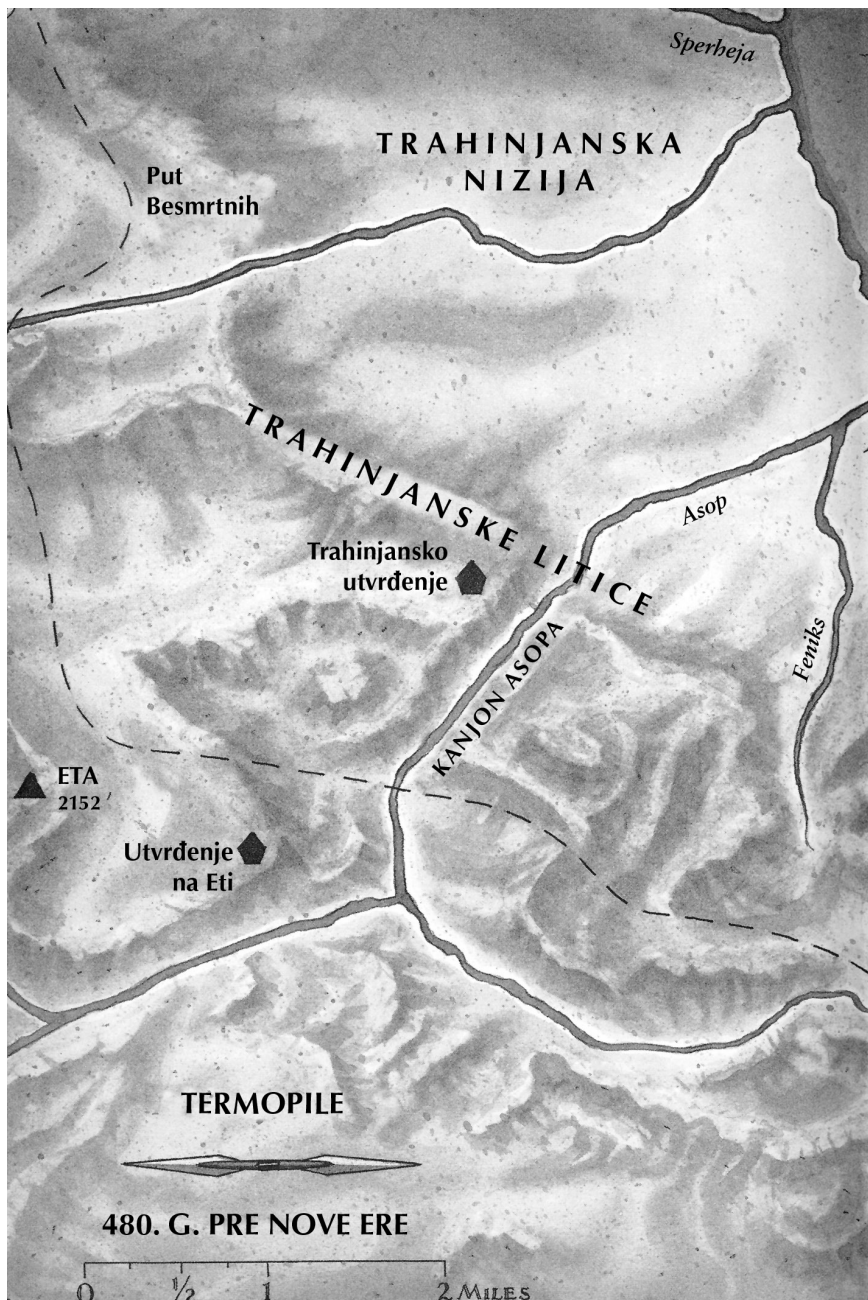
KAREJA

• Halikarnas

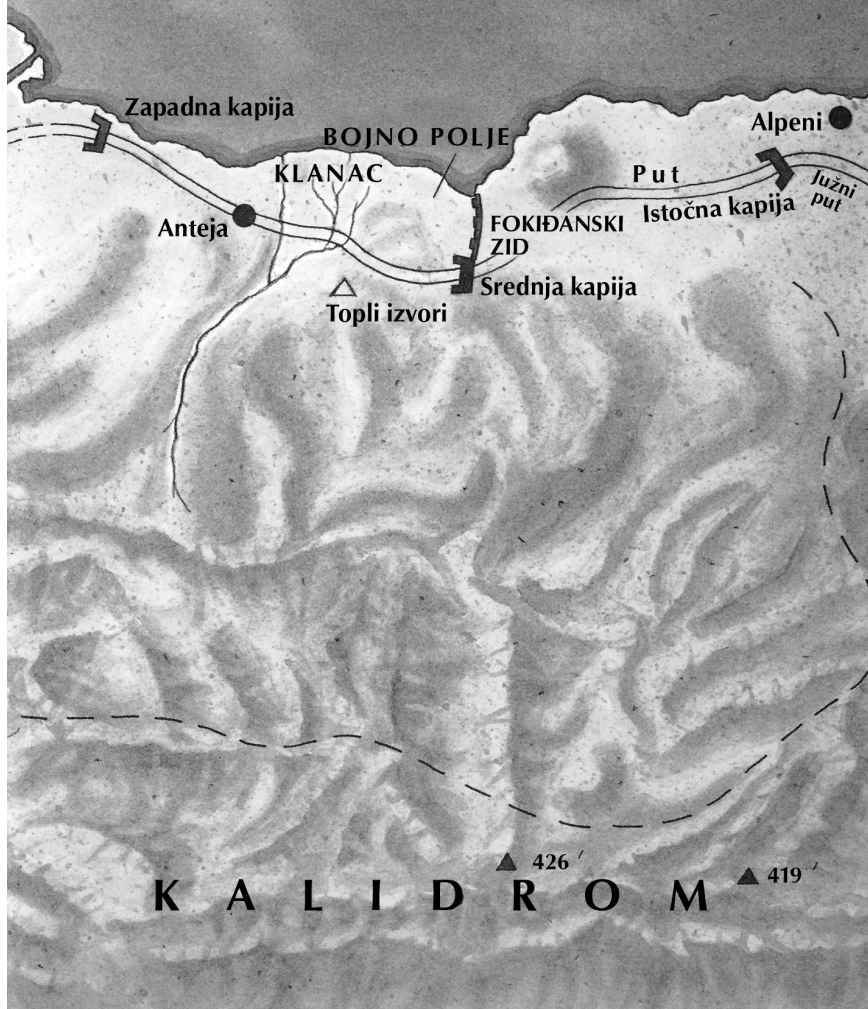
• Rodos

RODOS

KRIT

Malejski zaliv

Istorijska napomena

Godine 480. pre naše ere, persijske snage pod carem Kserksom, koje su prema Herodotu brojale dva miliona vojnika,* prešle su Helespont i krenule u svojoj množini na pohod ka Grčkoj, da bi je osvojile i porobile.

U očajničkom činu odlaganja, izabrane snage od tri stotine Spartanaca izaslane su do termopilskog klanca, gde su se planine i more toliko približavali da su bar delimično neutralizovali persijsko mnoštvo i njihovu konjicu. Ovde će, postojala je nada, elitni borci voljni da žrtvuju svoje živote moći za koji dan da zadrže milionsku armiju u najezdi.

Tri stotine Spartanaca sa svojim saveznicima zadržavali su osvajače sedam dana, sve dok, izlomivši u pokolju oružje i boreći se „golim šakama i zubima“ (kako je zabeležio Herodot), nisu na kraju podlegli.

* Prema docnijim istoričarima, Herodot je brojnost persijskih snaga preuveličao možda i desetostruko. U *Oksfordskoj istoriji Grčke i heleničkog sveta* može se naći procena da su ukupne Kserksove snage brojale oko 200.000 ljudi. (Prim. prev.)

Spartanci i njihovi tespijski saveznici izginuli su do poslednjeg, ali merilo hrabrosti koje su postavili svojom žrtvom nadahnulo je Grke da ustanu i da u jesen i u proleće poraze Persijance u bitkama kod Salamine i Plateje, spasavši tako novorođenu zapadnu demokratiju i slobodu da ne budu zatrte u kolevci.

Danas dva spomenika čuvaju sećanja na Termopile. Na onom iz modernog doba, zvanom Leonidin spomenik po spartanskom kralju koji je tamo pao, urezan je njegov odgovor na Kserksov zahtev da Spartanci polože oružje. Sastojao se iz svega dve reči: Molon labe. „Dođi i uzmi ga.“

Drugi spomenik, iz antičkih vremena, prost je kamen u koji su urezane reči pesnika Simonida. U njegovim stihovima sažet je možda najslavniji od svih ratničkih epitafa:

*Putniče, kad stigneš Spartancima,
reci da padosmo verni njihovim zakonima.*

Premda silnu hrabrost iskazahu svi Spartanci i Tespijci, najhrabriji od svih bejaše Spartanac po imenu Dijenek. Pripoveda se da na večer uoči bitke neki Tračanin reče mu gde Persijanci u tolikom broju lukonoša imaju da strelama svojim, kad ih odapnu, pomračuju sunce. Dijenek, opet, nezastrašen rečima ovim, uz smeh opazi: „Dobro je, jer tako ćemo se u hladu boriti.“

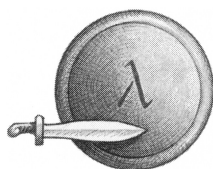
HERODOT: ISTORIJA

Lisica mnoge varke zna;
divlji vepar jednu, al' vrednu.

ARHILOH

KNJIGA PRVA

KSERKS

Po zapovesti Njegovog Veličanstva, Kserksa Darijevog sina, velikog cara Persije i Medije, kralja kraljeva i kralja zemalja, gospodara Libije, Egipta, Arabije, Etiopije, Vavilona, Haldeje, Fenikije, Elama, Sirije, Asirije i narodâ Palestine; vladara Jonije, Lidije, Rigije, Armenije, Kilikije, Kapadokije, Trakije, Makedonije i Zakavkazja, Kipra, Rodosa, Samosa, Hiosa, Lezbosa i egejskih ostrva; suverena Parte, Baktrije, Kaspije, Susijana, Paflagonije i Indije; gospodara nad ljudima svima od ishoda do zapada sunca, Najsvetijeg, Najuzvišenijeg i Najslavljenijeg, Nepobedivog i Neiskvarivog, koga blagoslovi bog Ahura Mazda i koji je Svemoguć među smrtnima. Ovako Njegova Presvetlost odluči, a zapisa Gobart Artabazov sin, istoričar Njegov:

Da usledi slavnoj pobedi boraca Njegovog Veličanstva nad bojnim redovima peloponežanskih dušmana, Spartanaca i saveznika njihovih, u prolazu termopilskom, gde istrebiše neprijatelja do poslednjeg i podigoše spomene u slavu ovog smelog zadobitka, želja za daljim pronicanjem što Njegovo Veličanstvo u svojoj mudrosti na koju ga bog nadahnu oseti, jednako u izvesnu bojnu taktiku protivničkih pešadinaca, jer se pokaza unekoliko uspešnom protiv boraca Njegovog Veličanstva, i u vrstu tih bojovnika što, premda neobavezani podaništvom ni služenjem gospodaru, suočeni s bezizlazom i sigurnom smrću svejedno ne ustukoše, i izgiboše tu gde behu do poslednjeg.

Žaljenje izrazi Njegovo Veličanstvo zbog pomanjkanja znanja i poimanja ovih pitanja, te bog Ahura Mazda posredova u korist

Njegovog Veličanstva. Preživeli međ Helenima (kako Grci sebe nazivaju) bi otkriven, u teškim ranama i na samrtni, pod točkovima bojnih kola, neprimećen do trenutka toga pod telima ljudi, konja i tovarnih životinja zgomilanim na tom mestu. Sazvani behu vidari Njegovog Veličanstva i zaprećeno im beše smrću da svim sredstvima sačuvati moraju zarobljenikov život, a i bog usliši želje Njegovog Veličanstva. Grk požive tu noć i sledeće jutro, a za deset dana povrati govor i moć razbora i, premda još vezan za nosila i pod staranjem Carskog Vidara, najzad bejaše ne samo spreman da govori, već i iskazivaše grozničavu žudnju za tim.

Nekoliko neuobičajenih vidova primetiše na oklopu i opravi zarobljenikovoju oni što su nad njim stražarili. Pod bojnim kalpakom ne nađoše pustenu podlošku spartanskog hoplita, već kapu od pseće kože kakvu nose heloti, lakedemonjanska težačka robovska klasa. Naprotiv, što nerazjašnjivo beše zapovednicima Njegovog Veličanstva, štiti i oklop zarobljenikovi bejahu od najfinije bronzne, obrubljene retkim hibernijskim kobaltom, a na kalpaku imadaše poprečnu perjanicu pravog spartijata, ne običnoga vojnika.

U prvim propitivanjima način pričanja se njegovog pokazao kao mešavina uzvišenog filozofskog i književnog jezika, što ukazuje na duboko poznavanje helenske etike, prepletenog s najgrubljim i najsirovijim uličnim govorom, od koga mnogo nerazaznatljivo bi i za najučenije tumače Njegovog Veličanstva. No Grk se voljno složi da ovo sam protumači, te i učini tako, služeći se pomalo aramejskim i persijskim kakvima govori prosta svetina, za koje tvrđaše da je stekao putujući morem iza Helade. Ja, istoričar Njegovog Veličanstva, u nastojanju da uščuvam uši Njegove od prostačkog i gadnog jezika zarobljenikovog, starah se da prekratim uvredljiva kazivanja pre nego što bi Njegovo Veličanstvo istrpeti moralo da ih čuje. No Njegovo Veličanstvo, u mudrosti svojoj na koju bog nadahnu ga, uputi slugu svoga da tumači govor Grkov ma kakvim govorom ili narečjem koji bi tačno preneli ono što je rečeno na grčkom. Te nastojah da tako činim. Molim se da se

Njegovo Veličanstvo seća naređenja koje izdade i da slugu svoga nedužnim drži za one delove prepisa što sledi koji moraju, i hoće, uvrediti svakog uljuđenog slušatelja.

Zapisano i podneseno šesnaestoga dana Ululua, Pete Godine Vladavine Njegovog Veličanstva

Jedan

*T*rećeg dana Tašritua, Pete Godine Vladavine Njegovog Veličanstva, južno od lokrijske granice Vojska Carstva nastavljajući neometena napredovanje ka središtu Grčke, utabori se naspram istočnih obronaka planine Parnas, čije vode vaskolike, kao i brojne pre njih za sve vreme stupanja od Azije, nedostatne behu da napoje ljude i konje.

Početno propitivanje što sledi obavi se u šatoru Njegovog Veličanstva, tri časa po zalasku sunca, pošto večernji obrok beše dovršen i dvorski poslovi posvršavani. U prisustvu glavnih zapovednika, savetnika, telohranitelja, žrecâ i sekretarâ, starešinama straže zapovedeno je da Grka dovedu. Zarobljenika na nosilima donesoše, očiju povezanih jer mu ne beše dozvoljeno da pogleda u Njegovo Veličanstvo. Pošto obavi Žrec zazivanje i očišćenje, dozvolu čoveku dade da govori gde ga uši Njegovog Veličanstva čuti mogu. Zatvoreniku je naloženo da ne obraća se Carskoj Ličnosti, no starešinama telesne straže, Besmrtnima, što stajahu Presvetlome sleva.

Grka uputi Oront, četovođa Besmrtnih, da kaže ko je. On odgovori da ime je njegovo Kseon Skamandridov sin, iz grada Astaka u Akarniji. Izjavi Kseon da mu je želja najpre da zahvali Njegovom Veličanstvu što mu život spase i da izrazi zahvalnost i

divljenje veštini carskih vidara. Govoraše s nosila i boraše se još sa slabošću zbog nekolikih nezalečenih rana na plućima i trupu, a sledeću ispriku uputi Njegovom Veličanstvu, jer, kako reče, neznan mu je način kazivanja u Persijanaca, a žaljenja je vredno pomanjkanje dara za poeziju i pripovedanje u njega. Izjavi dalje da ono što bi ispričevati mogao ne kazuje o vojskovođama niti kraljevima, jer političke spletke velikih nikad ne beše u položaju da razmatra. Njegovo kazivanje biti može samo o onome što je proživio i čemu je očevdac bio, kao mlad štitonoša oklopne pešadije, sluga u pratnji bojnoj. Možda za Njegovo Veličanstvo, zarobljenik reče, neće biti mnogo značajnog da otkrije u pripovesti običnih ratnika, „ljudi iz stroja“, kako kaza.

Odgovarajući preko Oronta, četovođe Besmrtnih, Njegovo Veličanstvo saopšti mu da, naprotiv, upravo tu priču najviše želi da čuje. Obilje podataka o spletkama moćnih već ima; „jednog pešadinca priču“ najveća mu je želja da sluša.

Kakvi ljudi behu ti Spartanci što u tri dana pred očima Njegovog Veličanstva pobiše ne manje od dvadesetine hiljada najsmelijih ratnika Njegovih? Ko su ti borci što sa sobom u boravišta mrtvih povedoše po desetoricu, ili, neki izveštaji govore, po dvadesetoricu za svakog od njih koji pade? Kakvi behu ljudi? Koga su voleli? Čemu su se smejali? Njegovo Veličanstvo zna da bojahu se smrti, kao i svaki čovek. Ali kakvo učenje učini da je um njihov prihvati? I pobliže još, Njegovo Veličanstvo kaza, želi da dozna o pojedincu svakom, čoveku od krvi i mesa na koga gledaše iznad razbojišta, ali ga ne razaznavaše, izdaleka, nerazpoznatljiv mu bejaše pod krvavim kalpakom i oružjem.

Povezanih očiju, zatvorenik se nakloni i izreče molitvu zahvalnicu nekom od bogova svojih. Priča što Njegovo Veličanstvo želi da je čuje, reče, ista je koju on može istinito da kaže, i najvećma želi to.

Po nuždi će morati da bude to i njegova priča, jednako kao i pripovest o ratnicima što ih znađaše. Hoće li Njegovo Veličanstvo imati za nju strpljenja? Niti se priča ograničiti može isključivo na

bitku, već proslediti mora od zbitija što joj prethodiše, jer samo u toj svetlosti i s tog stajališta biće životi i dela ratnika što ih je Njegovo Veličanstvo gledalo kod Termopila prikazani u stvarnom značenju i značaju.

Zadovoljni behu ovim Njegovo Veličanstvo, glavni zapovednici i savetnici, te Grk dobi činiju vina s medom da taži žeđ i zatražiše mu da otpočne gde mu je volja i pripoveda kako god nađe za prikladno. Kseon se nakloni na svojim nosilima i poče:

Uvek sam se pitao kakav je osećaj umreti.

Mi što smo bili u pratnji ratnicima upražnjavali smo jednu vežbu dok smo služili kao vreće za udaranje spartanskoj oklopnj pešadiji. Zvala se „hrast“, jer smo zauzimali položaje duž niza hrastova što su rasli uz ivicu ravnice Otona, gde su ratnici i plemići vežbali u jesen i zimu. Postrojili bismo se po desetorica u dubinu, sa štitovima od pletera visokim koliko i mi učvršćenim na zemlji, a oni bi dolazili na nas, udarne jedinice, u bojnem poretku, po osmorica u dubinu, najpre korakom, pa sve brže, u polutrk, i na kraju punim trkom. Sudar s njihovim štitovima bio je nameren da vam istera dah, i to je i postizano. Kao da je planina udarila u vas. Ma koliko čvrsto da ste stajali, kolena bi vam popustila, kao mlado drveće na klizištu; u trenutku je sva odvažnost napuštala naša srca; bili smo posečeni kao suve stabljike žeteočevim srpom.

Takav je bio osećaj umiranja. Oružje koje me je pokosilo kod Termopila bilo je egipćansko hoplitsko koplje, zariveno u pleksus pod rebrima. Ali to nije bilo osećanje kakvo biste predvideli, kao da nisam bio proboden nego smožden, poput osećanja koje bismo mi, meso za udaranje, iskusili pod hrastovima.

Zamišljao sam da će mrtvi biti izdvojeni, da će gledati na život s nepristrasnom mudrošću. Ali iskustvo je pokazalo drugačije. Osećanja su vladala. Činilo se da ništa nije ni preostalo

sem osećanja. Srce mi je bilo bolno i slomljeno kao nikad za zemaljskog života. Gubitak me je obuhvatio sažižućim, nesavladivim bolom. Ugledah svoju ženu i decu, svoju dragu rođaku Diomahu, koju sam voleo. Ugledah Skamandrida, svog oca, svoju majku Euniku, Briseja, Dektona i „Samoubicu“ – ta imena ništa ne znače Njegovom Veličanstvu, ali su meni oni bili draži od života, a sada, kad sam umirao, još i više.

Napuštali su me. Ja sam napuštao njih.

Bejah nepomućeno svestan drugova po oružju koji su pali uz mene. Za njih su me vezivale spone jače od stotina drugih koje sam spoznao u životu. Osetih neiskazivo olakšanje i shvatih da sam se više nego smrti plašio razdvajanja od njih. Iskusio sam ono raspinjuće osećanje koje muči preživeli u ratu, osamu i izneveravanje sebe jer si odabrao da grčevito dišeš kad u tvojim drugovima više nema daha.

Ovo stanje više se nije moglo nazvati životom.

Bio sam mrtav.

Pa ipak, kako god titansko bilo to osećanje gubitka, uz njega je postojalo još jedno oštrije, za koje osetih da su ga iskusili i moji drugovi po oružju. A to je ovo.

Da će naša priča propasti s nama.

Da niko nikad neće saznati.

Nisam mario zbog sebe, iz sebičnih ili taštih razloga, već zbog njih. Leonide, Aleksandra i Polinika, Arete koju je pogubilo sopstveno srce i, najviše od svih, Dijeneka. Da će njegova smelost, njegova dovitljivost, razmišljanja koja sam jedino ja bio povlašten da delim, sve što su on i njegovi sadrugovi postigli i propatili jednostavno iščeznuti, raspršiti se kao dim posle šumskog požara – tu pomisao nisam mogao da podnesem.

Već smo dosegli reku. Čuli smo ušima što više ne bejahu uši i videli očima što ne bejahu oči Letu kako teče i množinu mrtvih čije su se duge patnje pod zemljom napokon primicale

kraju. Vraćali su se u život pijući od voda koje će izbrisati svako sećanje na njihovo bivstovanje u svetu seni.

Ali mi s Termopila, mi smo bili eonima daleko od trenutka kad ćemo piti iz Letinih voda. Mi smo pamtili.

Plać što ne beše plač, već umnogostručeni bol ratničkih srca ispunjenih istim osećanjem kao i moje, davao je kobnom prizoru neizreciv patos.

Onda iza mene, ako može postojati „iza“ u svetu u kome su svi pravci kao jedan, dopre zračenje tako uzvišeno da sam znao, svi smo smesta znali, da to može biti samo bog.

Feb Strelac, Apolon sâm u bojnom oklopu, kretao se tamo među Spartancima i Tespijcima. Ni reč ne beše proslavljena, niti je bila potrebna. Lukonoša je osećao ljudsku agoniju, a oni su i da im se ne kaže znali da je on, ratnik i iscelitelj, tu da im je ublaži. Tako brzo da ne uspeh da se iznenadim, osetih kako mu pogled skreće ka meni, poslednjem i najbeznačajnijem od svih, a Dijenek beše kraj mene, moj gospodar za života.

Ja ću biti taj. Taj koji će se vratiti da govori. Bol jači od ikakvog pre šćepao me je. I sam dragi život, pa i očajnički žuđena prilika da se ispriča naša priča, izgledali su sada nepodnošljivi ako se zbog njih mora podneti ovaj bol rastanka od njih koje sam toliko voleo.

A opet, pred uzvišenošću božjom svako je preklinjanje bilo nemoguće.

Ugledah i drugu svetlost, nezdravog, surovijeg, grubljeg sjaja, i znao sam da je to sunce. Uspinjao sam se nazad. Glasovi su dopirali kroz moje telesne uši, vojnički govor, na egipatskom i perzijskom. U kožne uvijače omotane šake izvlačile su me ispod telesa naslaganih kao snoplje.

Jedan Egipćanin, pomorski pešadinac, reče mi kasnije da sam izustio reč *lokas*, psovku na njihovom jeziku, pa su se smejali dok su izvlačili moje izmoždjeno telo na svetlost dana.

Grešili su. Jer nisam rekao *lokas*, već *Loxias* – ime za Apolona Lukavog, ili Nerazjašnjenog, čija su proročanstva svagda bila okolišna i nerazumljiva – i ja sam ga upola zazivao, a upola kleo jer je ovu strahovitu odgovornost položio na pleća meni koji nemam dara da je ispunim.

Kao što pesnici prizivaju Muze da kroz njih progovore, tako sam ja nerazgovetno progrcao ime Onoga čije strele ubijaju izdaleka.

Ako si me uistinu odabrao, Strelče, onda neka tvoje krasnopere strele polete s moga luka. Daj da tvojim glasom ispri-povedim priču.

Dva

Termopile su banja. Ime im na grčkom znači „tople kapije“, a dolazi od toplih izvora i, kao što je Njegovom Veličanstvu znano, uzanog, strmog klanca, jedinog prilaza do njih; *pylae* ili *pylai* – na grčkom kapije, Istočna i Zapadna.

Fokidanski zid koji ih okružuje i oko koga su se najgorčnije bitke vodile, nisu podigli Spartanci i njihovi saveznici u ovu svrhu, već je i pre bitke postojao, od drevnih vremena kad su ga fokidanski i lokridanski stanovnici načinili kao odbranu protiv upada suseda sa severa, iz Tesalije i Makedonije. Kad su Spartanci stigli da zauzmu prolaz, zid je bio u ruševinama, pa su ga iznova podigli.

Heleni nisu smatrali da bilo vrela, bilo prilaz sâm pripadaju ovdašnjim žiteljima, već svima u Grčkoj. Izvorima su pridavane lekovite moći, pa je leti ovde vrvelo od posetilaca. Njegovo Veličanstvo zapazilo je čar senovitih nasada i kupališnih kućica, hrastovog šumarka posvećenog Amfiktionu i staze što se uvija uz Lavlje zidine, za koje je rečeno da je njihovo kamenje sam Herakle naslagao. U mirna vremena uz njih su obično bili nanizani šatori vedrih boja i tezge trgovaca iz Trakije, Anteale i Alpena, spremnih da usluže pustolovne putnike na hodočašću do mineralnih kupki.

U podnožju litice uz Srednju kapiju izvire dvostruko vrelo posvećeno Persefoni, zvano Skilijsko. Ponad ovog mesta utvrdili su Spartanci svoj bivak, između Fokiđanskog zida i brežuljka na kom se odigrala poslednja borba prsa u prsa. Njegovo Veličanstvo zna koliko se malo pitke vode može naći u okolnim planinama. Tlo je između Kapija obično tako sprženo i prašnjivo da banja iznajmljuje sluge da uljem natapaju prilaz radi ugodnosti posetilaca. Sama zemlja tvrda je poput kamena.

Tu ilovaču tvrdu kao mermer množina sukobljenih ratnika brzo je izmuljala u glib, kao što je Njegovo Veličanstvo videlo. U životu nisam bio u takvom blatu, a zamešeno je samo krvlju i mokraćom ljudi kojima je u borbi od straha popustila bešika.

Kad je prethodnica sačinjena od spartanskih graničara prispela pred bitku do Termopila, nekoliko časova pre glavnih snaga koje su napredovale ubrzanim hodom, otkrila je, potpuno neverovatno, dve grupe banjskih posetilaca, jednu iz Tirinta i drugu iz Halkiona, sve u svemu tridesetak muškaraca i žena, svakog u svom odeljenom delu kupališta i u različitom stanju razodevenosti. Da su bili prepadnuti najmanje je što se može reći, kad su među njih iznebuha banuli u skerletno odeveni skiriti pod oklopima, sve probrani momci ispod tridesete, brzi koliko i junački u brdskim bojevima. Oni bez odlaganja raščistiše i kupače i sve one trgovce mirisima, masere, prodavce lepinja i kolača od smokava, devojke što su pomagale pri kupanju i mazanju kože uljem, dečake sa strigilima* i ostale u njihovoj pratnji (koji su izdaleka nešto i znali o napredovanju Persijanaca, ali su mislili da su skorašnje oluje učinile severne prilaze nepristupačnima). Pritom zapleniše svu hranu, sapune, platna i medicinski pribor, a pre svega banjske šatore, koji će docnije s tako užasnom neprikladnošću lepršati veselo

* U antičkoj Grčkoj neka vrsta alatke za odstranjivanje ulja s kože. (Prim. prev.)

nad pokoljem. Premestili su ih nešto unazad, podižući logor uz Srednju kapiju i namenjujući šatore Leonidi i njegovoj kraljevskoj gardi.

No spartanski kralj, pošto je stigao, odbi ovaj zaklon, smatrajući ga nedoličnim. Ni spartijatska oklopna pešadija nije pristala na ove pogodnosti, te su šatori tako, po ironiji na kakvu su oni vični ratu priviknuti, spali na upotrebu spartanskih helota, tespijskih, fokiđanskih i lokriđanskih robova i drugih prilaca ranjenih strelama i kamenicama. No i oni su posle drugog dana odbili da se u njima zaklanjaju. Banjski šatori od egipatskog platna jarkih boja potom su, kao što je Njegovo Veličanstvo videlo, štitali, već dronjavi, samo tovarne životinje, mule i magarce što su nosili sledovanja, izmučene prizorima i vonjem bitke do te mere da ih goniči više nisu mogli obuzdavati. Na kraju su iscepani za previjanje rana spartijatima i njihovim saveznicima.

Kad kažem spartijati mislim na Lakedemonjane više klase, na punopravne Spartance – *homoioi* – jednake. Niko se iz klase zvane *perioikoi*, druge po uživanju građanskih prava u Sparti, niti iko iz okolnih lakedemonjanskih gradova, nije borio kod Toplih kapija, mada je pred kraj, kad je preživelih spartijata preostalo tako malo da više nisu mogli da uspostave bojni poredak, dozvoljeno „mesu za popunu“ kako se izrazio Dijenek, to jest oslobođenim robovima, oružnicima i štitonošama, da zauzmu upražnjena mesta.

Njegovo Veličanstvo može se, svejedno, ponositi činjenicom da je njegova vojska porazila cvet Helade, njene najplemenitije i najsmelije borce.

Što se mog sopstvenog položaja među pratnjom ratnika tiče, objašnjenje bi moglo zahtevati izvesno udaljavanje od toka priče, za koje će, nadam se, Njegovo Veličanstvo imati strpljenja.

S dvanaest godina bio sam zarobljen (ili, tačnije, predan) kao *heliokekaumenos*, što je spartanska pogrdna reč sa

značenjem „pregoreo od sunca“. Njome označavaju poludivlju omladinu, crnu poput Etiopljana od izlaganja vremenu, koje su pre i posle prvog persijskog rata planine bile pune. Najpre sam poslat među spartanske helote, robovsku klasu nastalu od stanovnika Mesenije i Helosa koje su Spartanci pokorili vekovima pre. No ovi su me zemljodjelci odbacili zbog izvesne telesne ozlede koja me je načinila beskorisnim za poljske poslove. Heloti osim toga gaje mržnju i nepoverenje prema svakom strancu koji bi mogao prijaviti njihove prekršaje. Živeo sam psećim životom gotovo godinu dana pre nego što me usud, sreća ili božja ruka ne dovedoše u službu mladom Spartancu Aleksandru, Dijenekovom šticeniku. To me je spaslo. Ironijom sudbine otkriveno je da nisam rođen kao rob, a kako sam ispoljavao određene zverinje osobine kojima su se Lakedemonjani divili, uzdigli su me do položaja *parastates pais*, pomoćnika u vežbanju za omladinu uključenu u *agoge*, zloglasnu i nemilosrdnu trinaestogodišnju obuku koju dečaci prolaze da bi postali spartanski ratnici.

Svakog oklopnog pešadinca iz spartijatske klase u rat prati barem jedan helot. *Enomotarchai*, četne starešine, vode po dvojicu. Takav je bio Dijenekov slučaj. Nije neuobičajeno za nekoga njegovog položaja da kao svog prvog pratioca, bojnog štitonošu, odabere stranca koji nije rođen kao rob ili čak nekog mladog *mothax*, nekoga ko ne pripada gradskom stanovništvu, ili nezakonitog sina nekog Spartanca koji još nije dovršio *agoge*. Tako udesi moja sreća, dobra ili zla, da me moj gospodar odabere za ovu službu. Nadzirao sam staranje o njegovom oružju i brinuo o njegovoj opremi, pripremao mu hranu i konačište, previjao mu rane i, uopšte, ispunjavao sve što je bilo neophodno kako bi on mogao neometano da vežba i da se bori.

Moj detinji dom, pre nego što me sudba otposla na put koji se okonča kraj Termopila, bio je u Astaku u Akarniji, severno

od Peloponeza, gde planine gledaju na zapad preko mora ka Kefaloniji i, tamo iza vidokruga, Siciliji i Italiji.

Itaka, domovina mudrog Odiseja, leži na domaku vida, preko morskog tesnaca, mada ja nikad ne bejah povlašćen da dotaknem svetu zemlju ovoga junaka, niti kao dečak, a ni kasnije. Stric i strina hteli su da mi udovolje i da me povedu na moj deseti rođendan, ali naš je grad pao tri dana pre toga, muškarci od moga roda pobijeni, a žene prodate u ropstvo, zemlja naših predaka oduzeta nam je, i ostao sam sâm s rođakom Diomahom, bez kuće i kućišta kako bi rekli pesnici.

Tri

Kad sam bio dečak, imali smo na imanju mog oca roba po imenu Brisej, mada oklevam da ga nazovem robom, jer je više moj otac bio u njegovoj vlasti nego on u očevoj. Svi smo bili, a posebno moja majka. Kao gospodarica kuće, nije odlučivala ni o najbeznačajnijim sitnicama – a ni o mnogo čemu krupnijem – pre nego što bi dobila Brisejev savet i odobrenje. Otac mu se povinovao gotovo u svemu, izuzev u pitanjima gradske politike. Mene je bio potpuno začarao.

Brisej je bio iz Eleje. Argivljani su ga zarobili u bici kad mu je bilo devetnaest. Oslepili su ga vrelom smolom, mada je on kasnije, zahvaljujući svom poznavanju melema, uspeo malčice da povрати vid. Na čelu je nosio robovski žig u obliku volujskog roga, koji su mu Argivljani utisnuli. Mom ocu je pripao kad mu je bilo već preko četrdeset, kao naknada za potonuli tovar narcisovog ulja.

Verovao sam da Brisej zna sve. Umeo je da izvadi pokvaren zub bez karanfilića i oleandra. Mogao je da prenese vatru u šakama. A ono što je prema mojim dečaćkim shvatanjima bilo najvažnije, znao je sve mađije i bajalice za odvrćanje zle sreće i urokljivih očiju.

Kao što rekoh, Brisejeva jedina slabost bio je vid. Dalje od tri metra nije video ni belu mačku. Ovo mi je pružalo potajno, iako krivicom prožeto zadovoljstvo, jer sam mu bio potreban

da mu budem oči. Nedeljama se ne bih od njega razdvajao, čak ni kad sam spavao, jer je on hteo da me čuva, načinivši sebi postelju od ovčijih koža podno mog kreveca.

Rat je tih godina, činilo se, izbijao svakog leta. Sećam se vežbi u gradu svakog proleća pošto bi setva bila okončana. Očev oklop skidan je iznad ognjišta i Brisej bi uljem istrljao svaku ivicu i spoj, naoštrio i uglačao koplja i provukao novu kožnu petlju za držanje kroz hrastovinu i bronzanu kuglu *hoplona*. Vežbe su se izvodile na prostranoj zaravni zapadno od grnčarske četvrti, odmah ispod gradskih zidina. Ja bih s drugim dečacima i devojčicama poneo suncobran i kolač sa smokvama, džapao se oko najboljeg mesta za posmatranje sa zidina i gledao kako naši očevi dole ispod nas vežbaju na pozive trubača i uz bat bojnih bubnjeva.

U godini o kojoj govorim vodila se rasprava o predlogu koji je dao *prytaniarch* tog zasedanja, zemljoposjednik po imenu Onaksimandar. On je želeo da svako izbriše pojedinačnu oznaku ili znamen svog klana i da umesto toga svi nose jedinstveno *alfa* kao znak našeg grada Astaka. Potkrepljivao je to ističući kako svi Spartanci s ponosom nose slovo *lambda*, početno slovo svoje domovine, Lakedemona. Lepo, stigao je podrugljiv odgovor, ali mi nismo Lakedemonjani. Neko je ispričao priču o Spartancu koji je na oklopu umesto ma kakve oznake nosio nacrtanu običnu muvu u prirodnoj veličini. Kad su drugovi stali da zbijaju šale s njim, izjavio je da će u bici prići neprijatelju toliko blizu da će se ovome muva činiti velika poput lava.

Svake godine su se ratne vežbe odvijale po istom obrascu. Prva dva dana vladalo je oduševljenje. Oslobođenje od poslova po imanju i u radnji svima je donosilo takvo olakšanje, i svi su se toliko radovali što su opet s drugovima (i podalje od dece i žena), da je to unosilo nekakvu prazničnu boju. Izjutra i uveče prinošene su žrtve. Zasićeni miris mesa s raznja širio se svuda; bilo je pšeničnog hleba i medenjaka, sveže umešenih kolača od smokava, i činija pirinča i ječma prženog na slatkom, tek iscedenom susamovom ulju.

Trećeg dana pojavljivali su se žuljevi. Teški oklopi izgulili bi podlaktice i ramena. Ratnici su, naime, mada su uglavnom dolazili s imanja, većinu svog poljodelačkog posla obavljali u svežini sobe u kojoj su računali izdatke i dobitke, a ne za plugom. Preznojavanje bi im dozlogrdilo. Pod kalpakom je bilo vrućina. Četvrtog dana svetli ratnici već su imali najiskrenije izgovore. Na imanju treba ovo, u radnji ono, robovi će ih opljačkati do gole kože, smišljani su kojekakvi izgovori. „Gle samo kako ravno nastupaju na vežbalištu“, smejao se Brisej škiljeći pored mene i drugih dečaka. „Neće tako žustro koračati kad stanu da kiše strele i koplja. Svaki će se izvijati udesno da se sakrije u senku onog do sebe.“ Mislio je da će svako tražiti zaklon iza štita čoveka s desne strane. „Dok dosegnu neprijatelja, desno krilo će se rastegnuti preko pola stadijuma i moraće sopstvena konjica da ih sateruje nazad u poredak!“

Svejedno se vojska našeg grada (četiri stotine hoplita mogli smo da izvedemo na bojno polje u slučaju krajnje nužde), uprkos stomacićima i klecavim kolenima, pokazala veoma časno, bar koliko sam ja video za svog kratkog života. Isti onaj *prytaniarch* Onaksimandar imao je dva lepa para volova iz Kerjonije, kojom smo tri godine nemilosrdno harali, u savezu s Argivljanima i Eleutrinjanima, spalivši stotinu imanja i pobivši preko sedamdeset ljudi. Moj stric Tenagar stekao je snažnu mulu i potpun oklop. Gotovo svako je nešto zadobio.

Ali da se vratim manevrima naše pešadije. Petog dana ugleдни građani bili su iscrpljeni, zgađeni i obuzeti čamotinjom. Žrtve bogovima su udvostručavane, u nadi da će naklonjenost besmrtnika nadoknaditi pomanjkanje *polemike technē*, vičnosti oružju, ili *empeiria*, iskustva, kod naših boraca. Dotad su na polju već nastale pozamašne praznine, te smo mi dečaci pristizali na lice mesta s našim štitovima i kopljima za igru. To je bio znak da se vežbe okončaju. Uz mnogo gundanja onih revnosnih, a na golemo olakšanje većine, davan je znak za završnu smotru. Saveznici koje bi grad imao te godine (Argivljani su poslali

svog *strategos autokrater*, vrhovnog ratnog zapovednika tog velikog grada) čilo bi bili raspoređeni na posmatračka mesta, a naši građani-vojnici, živnuvši duhom na saznanje da se njihova iskušenja primiču kraju, opremili bi se svakim komadićem oklopa koji su posedovali i prolazili u veličanstvenoj povorci.

Ova završnica pružala je najveće uzbuđenje, najbolju hranu i muziku, da i ne spominjemo mlado vino, a na njenom kraju mnogobrojne taljige vraćale su se u sitne sate na imanja s tovarima od tridesetak kilograma bronzanog oklopa i sedamdesetak kilograma usnulog ratnika utonulog u glasno hrkanje.

Tog jutra koje je pokrenulo moju sudbinu sve je počelo od kamenjarkinih jaja.

Među mnogim Brisejevim nadarenostima isticala se veština spticama. Bio je majstor za pravljenje zamki. Načinio bi stupicu baš od onih grančica na koje njegov plen najviše voli da sleće. Uz zvuk tako tih da se jedva čuo, njegove lukave klopke zarobile bi svoju metu „čizmom“, kako je to Brisej zvao, uvek nežno.

Jedne večeri pozvao me je u potaji iza golubarnika. Napravio je veliku predstavu zadižući ogrtač da mi pokaže svoj poslednji plen, petlića divlje kamenjarke, ratobornog i vatrenog. Bio sam van sebe od uzbuđenja. Imali smo pet pitomih ženki u kokošinju. Petlič znači da ćemo imati jaja! A jaja su bila vrhunska poslastica, na pijaci u gradu donela bi jednom dečaku čitavo bogatstvo.

I nije prošla ni nedelja a naš pevcić se šepurio kao pravi gazda, i uskoro potom nosio sam u dlanovima dragocena kamenjarkina jaja.

Ići ćemo u grad! Na pijacu. Probudio sam svoju rođaku Diomahu u gluvo doba noći, toliko sam žudeo da odem do štale i priprelim kamenjarkina jaja za prodaju. Želeo sam *diaulos* frulu, dvojnice na kojima će me Brisej naučiti da odsviram liskin i leštarkin zov, obećao je. Kupiću ih od zarade za prodana jaja. Dvojnice će mi biti nagrada.

Zaputili smo se dva sata pre zore, Diomaha i ja, natovarivši dve teške vreće mladog luka i tri kotura sira umotana u krpu

na poluhromu magaricu po imenu Klecana. Magarence smo joj privezali u ambaru, tako da u gradu slobodno možemo da odvežemo mamu kad je rastovarimo i ona će se vratiti pravo svom mladunčetu.

Ovo mi je bio prvi put da idem na pijacu bez odraslih i prvi put da imam nešto sopstveno za prodaju. Bio sam uzbuđen i zato što sam s Diomahom. Meni još nije bilo deset; ona je imala trinaest. Izgledala mi je kao sasvim odrasla žena, i to najlepša i najpametnija u čitavom kraju. Nadao sam se da ćemo putem naići na moje drugove, ne bi li me videli samog s njom.

Tek što smo stigli do Akarnijskog puta kad se sunce ukaza. Gorelo je jarkožuto, još pod linijom vidokruga na zarumenjenom nebu. Samo što nešto nije valjalo: svanjivalo je na severu.

„Nije to sunce“, reče Diomaha, zaustavljajući se naglo i potegnuvši jako Klecanu za ular. „To je požar.“

Bilo je to imanje očevog prijatelja Piriona.

Gorelo je.

„Moramo da im pomognemo“, rekla je Diomaha glasom koji nije trpeo protivljenje, i ja u polutrku krenuh za njom, stežući jednom rukom zavežljajčić s kamenjarkinim jajima, a drugom tegleći šepavu magaricu koja se dala u njakanje. „Kako da se ovo desi a nije jesen“, doviknula mi je Diomaha, „polja nisu još suva kao kresivo, pogledaj plamenove, ne bi trebalo da su toliki.“

Videli smo i drugi požar. Na istoku od Piriona. Još jedno imanje. Stadosmo nasred puta, Diomaha i ja, a onda smo začuli konje.

Pod bosim stopalima zemlja nam je podrhtavala kao od zemljotresa. Videli smo buktanje baklji. Konjica. Cela četa. Trideset šest konja grmelo je prema nama. Gledali smo oklope i perjanice na kalpacima. Potrčah im u susret, mašući s olakšanjem. Sreća! Pomoći će nam! Trideset šestorica ljudi ugasiće požar za...

Diomaha me jako cimnu nazad. „Nisu naši.“

Prošli su gotovo galopom, golemi, mrki i žestoki. Oklopi su im bili zagaravljeni, belezi na čelima i putastim nogama

njihovih konja zamazani čađu, bronzani štitnici na njihovim potkolenicama uprljani tamnim blatom. U svetlosti baklji video sam na njihovim počadnim oklopima bele oznake. Argivljani. Naši saveznici. Tri jahača pritegoše uzde i zaustaviše konje pred nama; Klecana prestravljeno zanjaka i pokuša da se otrgne; Diomaha je čvrsto držala ular.

„Šta to imaš, curice?“, zapita najkršnji konjanik, poigravajući svog zapenjenog i blatnjavog ata pred sirevima i vrećama luka. Bio je planina od čoveka, kao Ajant, s beotijskim kalpakom koji nije pokrivaio lice i belom mašću pod očima radi videla u tmini. Noćni prepadači. Nagnuo se iz sedla i posegnuo da dohvati Klecanu. Diomaha šutnu njegovog konja snažno u stomak; životinja njisnu i poplaši se.

„Spaljujete naša imanja, đubradi izdajnička!“

Diomaha pusti ular i pljesnu prestrašenu magaricu što je jače mogla. Ona uteče glavom bez obzira, a mi za njom.

Bivalo je da sam u bitkama trčao iz sve snage, pod pljuskom strela i kopalja i s oklopom od trideset kilograma na sebi, a na vežbalištima sam nebrojeno puta bivao poteran uz strme izlomljene padine u besomučan trk. A ipak mi nikad srce i pluća nisu radili s takvom očajničkom potrebitošću kao tog stravičnog jutra. Skrenuli smo s puta plašeći se novih konjanika, i srnuli preko polja jureći prema kući. Videli smo sada i druga imanja kako gore. „Moramo brže da trčimo!“, doviknu mi Diomaha preko ramena. Bili smo se udaljili gotovo tri milje od kuće, a sad smo imali da pređemo taj put natrag, i to kamenitim i obraslim padinama brežuljaka. Kupine su nas parale, a kamenje nam seklo bosa stopala, srca su nam lupala kao da će iskočiti iz grudi. Srljajući poljem spazih prizor od koga mi se krv smrzla. Svinje. Tri krmače s prasićima brzale su u povorci preko polja ka šumama. Nisu trčale, nije to bila panika, samo krajnje žustro, brzo napredovanje u pravilnom poretku. Pomislih: ove će svinje preživeti današnji dan, a Diomaha i ja nećemo.

Videli smo još konjanika. Četa za četom, Etoljani iz Pleurona i Kalidona. To je značilo nešto još gore, da grad nisu izdali samo argivski saveznici, nego su bili udruženi. Pozvah Diomahu da stane; mislio sam da će mi srce pući od napora. „Ostaviću te, govno malo!“ Povukla me je napred. Iznenada između drveća banu čovek. Moj stric Tenagar, Diomahin otac. Bio je u noćnoj košulji, u ruci je stezao kratko koplje. Kad je ugledao Diomahu, bacio je oružje i potrčao da je zagrlji. Stegli su jedno drugo, zadahtani. Ali to mi je samo ulilo još veći užas. „Gde je majka?“, čuo sam Diomahu kako pita. U Tenagrovim očima bio je divlji bol. „Gde je *moja* majka?“, viknuo sam. „Je li moj otac s tobom?“

„Mrtvi. Svi su mrtvi.“

„Kako znaš? Jesi li ih video?“

„Video sam, a vi to ne biste poželeli.“

Tenagar podiže koplje sa zemlje. Teško je disao, kroz plač; upoganio se; unutrašnjost butina bila mu je umazana tečnim izmetom. Uvek mi je bio najdraži od stričeva; sad sam ga mrzeo s ubilačkom žestinom. „Pobegao si!“, optužih ga s detinjom bezdušnošću. „Odmaglio si, kukavice!“

Tenagar mi se besno okrenu. „Polazite u grad! Polazite iza zidina!“

„Šta je s Brisejem? Je li živ?“

Ošamario me je tako jako da sam pao. „Dete glupo. Više ti je stalo do slepog roba nego do rođene majke i oca.“

Diomaha me je povukla da ustanem. Video sam u njenim očima isti gnev i očajanje. I Tenagar je video.

„Šta ti je to?“, viknu on na mene.

Pogledah u svoje ruke. U dlanovima sam još držao kamejnarkina jaja umotana u krpu.

Tenagrova žuljevita pesnica zdrobi krhke ljsuke u mojim šakama i njihova lepljiva sadržina iscure kraj mojih stopala.

„Gubite se u grad, bezobraznici jedni! Gubite se iza zidina!“